

SERGIJ VILFAN — SEDEMDESETLETNIK

Letos, dne 5. aprila je dosegel sedemdeset let življenja (rojen je bil 1919 v Trstu) in 45 let znanstvenega dela (prve stvari je objavil sredi leta 1943) profesor Sergij Vilfan, ki se je s svojim znanstvenim in organizacijskim delom v domačih in mednarodnih znanstvenih organizacijah uveljavil kot doslej najvidnejši slovenski pravni zgodovinar, posebej pri preučevanju slovenske pravne zgodovine z njenim širokim pravnozgodovinskim okvirom, pa tudi v številnih drugih smereh zgodovinskega raziskovanja, s katerim je bil pravni razvoj vselej najtesneje povezan. Seveda še danes drži sodba Janka Polca o Vladimircu Levcu, da je bil »po svojih študijah za svojo stroko doslej najboljše pripravljeni slovenski pravni zgodovinar« (SBL I, 1932, str. 647), vendar ga je zadel smrt že sredi 28. leta. Gotovo pa ni naključno, da je Vilfan rasel že zgodaj in pozneje vse širše iz problematike, ki jo je v slovenski znanosti odprl prav Vladimir Levec v kratkih letih svojega znanstvenega dela. Seveda je reševal marsikaj precej drugače, vendar se zdi, da prav ta poteza Vilfanovega dela predstavlja najvidnejšo kontinuitetno povezanost razvoja slovenske pravne zgodovine. Gotovo je ob tem potrebno misliti tudi na prof. Janka Polca, ki je prvi že na univerzi uvajal Sergija Vilfana na področje njegovega poznejšega znanstvenega dela.

Ker je bil oče Fran Vilfan od 1919 visok jugoslovanski konzularni uradnik (1925—1931 v položaju generalnega konzula) pri Mednarodni donavski komisiji, je seveda to do očetove smrti (1931) določalo tudi mesto življenja mladega fanta, tako da je obiskoval osnovno šolo in dva razreda gimnazije v Bratislavi, na Dunaju in v Dubrovniku, šele od 1931 naprej pa v Ljubljani, kjer je 1937 do 1941 dokončal študij prava in bil po opravljenih rigorozih 1942 promoviran za doktorja. Čeprav se je (razen pol leta internacije v Gonarsu od junija do novembra 1942) po koncu študija pripravljal s sodno prakso na okrajnem in okrožnem sodišču za pot praktičnega pravnika (do 1944) in nato res to pot tudi nastopil (do 1945 pri Zvezi industrijcev v Ljubljani, 1946 do 1950 pa kot pravni referent pri okraju Grosuplje), ga je vendar že med študijem in prav tako po njegovem koncu usmerjal prof. Polec v pravno zgodovino in posebej v izpi-

sovanje za te naloge pomembnih fondov stanovskega in vicedomskega arhiva, tedaj nameščenih še v Narodnem muzeju. V takratnih začetkih znanstvenega dela se z ene strani že kaže Polčevo usmerjanje v arhiv in zlasti v Levčevo dediščino (študij deželnih ročinov, ki se je pozneje še večkrat nadaljeval in poglobljal), na drugi strani pa se čutijo tudi pobude dela Metoda Dolenca — tedaj že pokojnega — k povezovanju študija pravne zgodovine z etnografskimi viri: prvi Vilfanov sintetični poskus je bil prav »Očrt slovenskega pravnega narodopisja« (1944). Sam je sicer trdil, da mu je tudi delo na okraju v Grosupljem koristilo pri spoznavanju kmečkega življenja in za terensko raziskovanje pravnih in gospodarskih, z narodopisjem zvezanih sestavin življenja tedaj in pozneje. Težave in pravni spori tedanjega življenja na podeželju so bili posebej poučni. Ne glede na to pa se v teh letih občuti nekak premor v intenzivnosti znanstvenega dela dotlej, ko je konec 1950 postal upravnik oziroma ravnatelj Mestnega arhiva v Ljubljani in to delo opravljal še do začetka 1972, čeprav je že 1970 dosegel na pravni fakulteti Univerze v Ljubljani vnaprejšnjo habilitacijo za rednega profesorja za narodno in občno pravno zgodovino in 1. maja 1971 res postal redni profesor pravne fakultete za pravno zgodovino od začetka srednjega veka dalje. To nalogo opravlja vse doslej, hkrati pa je imel naložene še različne druge pomembne funkcije na fakulteti. Med posebej pomembnimi obrati v tem življenju je vendarle treba omeniti še izpopolnjevanje leta 1961 na École pratique des Hautes Études, VI. sekcija, pri F. Braudelu v gospodarski zgodovini.

To je le življenjski okvir najpomembnejšega: raznovrstnega in zelo obsežnega znanstvenega dela, o katerem najlepše priča temu pregledu življenja pridružena bibliografija: 18 knjig (k navedenim šestnajstim namreč prištevam tudi obe knjigi Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1-2, 1970 in 1980, ki ju navaja pozneje med razpravami, pa je v obeh ne le sodeloval s svojimi besedili, marveč kot član ožje redakcije tudi pri predelovanju marsikaterega drugega, pri drugi knjigi pa je avtor kar štirih petin temeljnega besedila), 187 razprav in člankov (okrog 80 večjih in pomembnejših) ter nekaj desetih ocen in krajših prispevkov, ki jih bibliografija ne navaja. Tega je gotovo preveč za podrobno jubilejno analizo. Zadovoljiti se bomo morali s pregledom pogloblitnih smeri dela in njihovega prepletanja, pa seveda s poskusom ocene pomena doseženih rezultatov zlasti za spoznavanje slovenske preteklosti. Seveda pa je to le pogloblitna komponenta tega dela, značilna predvsem za prvo obdobje Vilfanovega raziskovanja, kajti danes je že dolgo to delo zelo trdno povezano z okvirnim razvojem Evrope od pozne antike pa do preloma med 19. in 20. stoletjem.

Dvajset let trajajoče delo v Mestnem arhivu Ljubljane je vplivalo na Vilfanovo znanstveno delo v dveh pomembnih smereh. Najbolj neposredno se izraža v publikacijah s področja arhivistike, najprej v zvezi z opisom zgodovine in gradiva Mestnega arhiva ljubljanskega (1959 in 1970), nato z obravnavanjem in predstavitvijo pomena arhivov za zgodovino (1967) in končno z vrsto razprav iz arhivistike — pogosto v zvezi z jugoslovanskimi in svetovnimi arhivarskimi zborovanji. V to področje spadata poleg številnih posameznih problem-skih razprav o arhivistiki tudi oba pomembna pregleda v mednarodnem časopisu *Archivum*, ki ju je pripravil z B. Otorepcem o »notarialnih arhivih v Jugoslaviji« (1962) in o »mestnih arhivih v Sloveniji« (1963). Z druge strani in manj neposredno pa je bilo zvezano to delo z večjo usmerjenostjo v krajevno zgodovino, vendar »iz nelokalne perspektive«, kot je nekoč sam označil smer tega svojega dela (1971). To je bilo zvezano z dejstvom, da je pod njegovim vodstvom prerasel Mestni arhiv Ljubljane v pomembno znanstveno ustanovo, usmerjeno res najbolj v pripravo velike zgodovine Ljubljane, pa tudi — v zvezi s tem — v širša vprašanja zgodovine mest. Poleg tega je ta arhiv kmalu po Vilfanovem prihodu postal organizacijsko središče za izdajanje *Kronike*, »ča-

sopisa za slovensko krajevno zgodovino«, ki naj bi izpopolnil Zgodovinski časopis s tradicionalnim delom naših starih zgodovinarških publikacij. Vilfan je bil od vsega začetka (in vse do danes) član uredništva Kronike, pa tudi eden izmed njenih pomembnih sodelavcev. Seveda je začel z zgodovino Ljubljane — najprej s kritičnim pretresom dotedanjih teorij o razvoju mesta, ki ga je s pomočjo novih virov za srednji vek v bistvenih potezah drugače razrešil (Kronika 1956), in nato z monografijo o zgodovini ljubljanske mestne hiše (1958), pozneje pa še z marsikaterimi prispevki, ki pa segajo že tudi v širša pravnozgodovinska ali gospodarskozgodovinska vprašanja. Z lokalno zgodovino »iz neložne perspektive« je zvezana še dolga vrsta njegovih prispevkov, npr. s pravom posameznih mest (Novo mesto, Ptuj večkrat), poljedelstvom in živinorejo na Krasu (posebej v Brkinih), pri kmečki trgovini s soljo na Krasu (ključnega pomena za izhodišča obsega kmečkega trgovanja na Kranjskem!), preiskavi razvoja prebivalstva v Beli krajini (na gospostvu Gradac) v začetku 16. stoletja v zvezi z vplivi turških vpadov na podlagi davčnih popisov 1523 in 1527 in še vrsta podobnih stvari. Če upoštevamo pri tem tudi njegovo organizacijsko delo, bi morali našteti dolgo vrsto prispevkov k zgodovini Ljubljane, ki jih ni samo »uredil«, marveč je ob redigiranju marsikdaj tudi spreminjal ali dopolnjeval njihovo končno obliko. To nazorno pokaže primerjava »podob iz zgodovine Ljubljane« (1965) s predlogama B. Grafenauerja in F. Gestrina, objavljenima v Kroniki. Povezovanje metod pravne zgodovine z etnografskimi vprašanji (npr. glede noše po oblačilnih redih, prisege ipd.) ter še posebej pri za Vilfanovo delo pogosto značilnem povezovanju podatkov arhivskih virov s terenskim delom (v njegovem delu, pomembnem že od časov uradnikovanja v grosupeljskem okraju) ga je nagnilo tudi k zavzetju stališča glede razmerja »pravne folkloristike, etnografije in etnologije« (1959), kjer je poudaril zgodovinski značaj etnografske problematike, kar se izraža tudi v njegovem vprašalniku glede »pravne etnografije« (1978). Pozneje je podobno z zgodovinskim poudarkom obravnaval razmerje med obema strokama, v katera se je vse močneje obračalo njegovo znanstveno delo, med gospodarsko in pravno zgodovino (Wirtschaftsgeschichte und Rechtsgeschichte, 1985). V njegovem delu sta se vse bolj neločljivo povezovali.

Najvidnejše rezultate je — vsaj s stališča javnosti — dosegel Sergij Vilfan na področju pravne zgodovine. Seveda je bila namerjena v to središče vrsta pomembnih razprav, ki so bile še tesno povezane s pravnim narodopisjem, gospodarskim razvojem (npr. raziskovanje bajtarstva in gosaštva v dolenskem vinogradništvu, 1952, kar je bilo petnajst let poprej predmet ostrih kontroverz med slovenskima pravnima zgodovinarjema Polcem in Dolencem) ali celo z izrazito gospodarsko zgodovinsko problematiko, kot njegova doslej za obravnavano problematiko pri nas temeljna razprava o »zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero« (1954). Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije (1961), doslej najboljše in najpopolnejša obravnava zgodovine prava na slovenskem ozemlju, je za nepoznavalce dolgotrajnega Vilfanovega sistematičnega študija na tem področju gotovo pomenila presenečenje, hkrati pa je poslej kazala na nespametno kadrovsko politiko pravne fakultete — saj je šele deset let pozneje Vilfan prevzel svojemu znanstvenemu delu primerno mesto v univerzitetnem študiju prava kljub večkratnemu opozorilu zgodovinarjev na ta položaj. Še bolj očitno je postalo dejstvo osrednjega pomena zgodovine prava na Slovenskem, ko je izšla obravnava tega v zelo prenovljeni obliki v nemščini (Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941, 1968), saj tudi dotlej pravnozgodovinska problematika ni še do kraja jasno prevladala med drugim Vilfanovim delom. Konceptualna podlaga obeh del je seveda ista: predmet Vilfanove obravnave je pravo, ki je — ne glede na svoj izvor — veljalo na slovenskem ozemlju, ne pa v romantičnem smislu neko posebno »slovensko« pravo. Iste pravne oblike mo-

rejo biti seveda posledica sorodne dediščine ali izraz podobnih vzrokov (gospodarskih in družbenih razmer), pa tudi medsebojnih vplivov. To je gotovo pomenilo dokončno zmago Levčeve in Polčeve smeri v obravnavanju zgodovine prava na Slovenskem, vendar z bistveno večjim smislom in sposobnostjo za sintezo vsega znanja o pravu na Slovenskem, kot so ga kazali Vilfanovi predniki na tem področju. Pri obeh navedenih delih gre poleg tega za knjigi, ki se v mnogočem razlikujeta. Slovensko zajema marsikaj informacij, potrebnih povprečnemu izobražencu, in obravnava vire in literaturo v posebnem dodatku, nemško delo pa je namenjeno specialistom in je zaradi tega krajše, brez splošnih informativnih izvajanj, zato pa so avtorjeva stališča dokumentirana neposredno z opombami k besedilu. Težišče samostojnega dela je bilo na razvoju vseh vrst prava v fevdalni dobi od nastanka teritorialnih zemljiških gospoств, ki jih glede njihovega pomena po pravici zelo poudarja, preko recepcije rimskega prava do zloma fevdalizma ob kodifikaciji prava konec 18. in v začetku 19. stoletja s sklepom ob marčni revoluciji. Tako problem nastajanja fevdalizma kot obdobje pravne zgodovine v kapitalistični dobi 1848—1941 sta bili obdelani krajše in bolj s povzemanjem stališč drugih zgodovinarjev, čeprav včasih tudi z lastnimi poudarki (npr. glede dediščine klasičnega rimskega prava, vloge župe in županov, kosezov in ustoličevanja itd.). V teh pogledih pomeni bistveno nadaljevanje Vilfanovega dela zlasti vse, kar je objavil — seveda delno tudi kot izraz kolektivnega dela zlasti ožje redakcije — v drugi knjigi *Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev (Zgodovina agrarnih panog, 2. zv. Družbena razmerja in gibanja)*. Tu so pomembne novosti glede nastanka fevdalnega reda na Slovenskem, organizacije zemljiškega gospodarstva in oblikovanja podložništva ter njegovih sprememb vse do konca fevdalizma. Po prehodu na Pravno fakulteto je poleg pravkar omenjenega dela spreminjal in delno dopolnjeval svoj sistematični pregled pravne zgodovine (ali zgodovine države in prava) največ v obliki »skript« za študente (1972, 1974, 1976, 1977, 1985), bistveno dopolnilo vsega tega dela pa pomeni pregled virov in literature za novejšo zgodovino privatnega prava na jugoslovanskem ozemlju (v *Handbuch der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte III/5, Südosteuropa*, 1988). Ob vsem tem dozorevanju Vilfanovega dela na sintezi pravne zgodovine na Slovenskem se seveda res kaže kot pomemben deziderat naše pravne znanosti ponovljena in dopolnjena sinteza njegovega vedenja o teh vprašanjih, ki jo je že pred desetimi leti obljubil Slovenski matici.

Prav iz pravne zgodovine sta ob Vilfanovi vlogi v mednarodni znanstveni organizaciji (članstvu v mednarodnem komiteju za predstavniške zbere in najprej članstvu in podpredsedstvu, že dolga leta pa predsedniškem mestu v mednarodnem komiteju za zgodovino mest) zrasli dve skupini razprav, ki se — z različnimi variantami — ponavljata v njegovi bibliografiji: problematika zgodovine deželnih zborov (seveda tudi s posebnimi naglasi za notranjeavstrijske dežele, zlasti od 15. do začetka 17. stoletja, tudi v zvezi z reformacijo in našim kulturnim razvojem) in zgodovina mest (na Slovenskem zlasti s sistematično analizo tipologije od severnega Jadrana do Panonije, tudi v zvezi z analizo jezikovne /etnične/ strukture mestnih prebivalcev).

Končno velja ob pregledu znanstvenega dela opozoriti še na Vilfanove rezultate v zvezi z gospodarsko in družbeno zgodovino. Pri prvi moram posebej opozoriti na njegove obravnave zgodovine mer in denarja (prav tu nadaljuje svoje delo za poseben zvezek *Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev*), pri čemer so izjemnega pomena njegove obravnave sorazmerja vrednosti denarja in cen od 15. do srede 17. stoletja (zvezane tudi s sorazmernim dviganjem deželnih neposrednih davkov v istem času), odkritja glede različnega razvoja davčnega sistema v notranjeavstrijskih deželah (do njegovih del se tega sploh nismo zavedali), pa še v razkroju fevdalizma v Avstriji od Marije Terezije do 1848 /do Kudliča/ (1973). V drugi smeri bi rad podčrtal le obravnavanje vpra-

šanj v zvezi z nastajanjem fevdalne družbe na Slovenskem (kosezi — 1966; kontinuiteta 1969; vaška in širša samouprava — 1974, 1978 in v Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 2, 1980) in o posebnih oblikah, ki so se ohranile v dobo fevdalizma pri Slovencih (župa, župani, ženitno pravo in še kaj).

Končno naj poudarim še stvari, v katere je mednarodno sodelovanje zapeljalo Vilfana prav na področju najožje zgodovine (čeprav tudi tu z razvidnim posebnim upoštevanjem pravne problematike: npr. v zvezi z vprašanji razširjenja krščanstva pri Slovencih, pri vprašanjih mestnega oskrbovanja z živili, vlogi cesti in razmerja grajskih utrd ob njih, razmerja upravnih in jezikovnih meja v 19. stoletju, še posebej pa pravnih okvirov in njihovem vplivu na srednjeveško kolonizacijo nekdanjega (in sedanjega) slovenskega ozemlja (1975).

Tako opisani lastni znanstveni rezultati, ki sem jih mogel le kratko in nepopolno povzemati in nakazovati, kot tudi Vilfanova vloga v mednarodni znanstveni organizaciji mu je prinesla izreden ugled v znanstvenem življenju. Članstvo v SAZU od 1978 in položaj akademika od 1983 je kar hitro razumljivo in ob njegovem delu kvečjemu pozno; toda poleg članstva v različnih mednarodnih odborih (za zgodovino mest od 1969, od 1981 predsednik; za zgodovino parlamentov od 1970; za historično metrologijo od 1974), članstvo v različnih drugih znanstvenih družbah (Société Jean Bodin in Evropske akademije za zgodovino v Bruslju od 1981), pa tudi dopisno članstvo Poljske akademije znanosti (1985) in Dunajske akademije znanosti (1988) kažejo upoštevanje njegovega dela še močneje kot nekatera domača odlikovanja in častna članstva.

Resnično želim — gotovo v imenu vse slovenske zgodovinarske srenje, da bi Sergij Vilfan še dolgo delal tako bistro, natančno in uspešno, kot je delal od konca svojih študentskih let do danes.

Bogo Grafenauer

BIBLIOGRAFIJA DR. SERGIJA VILFANA

Samostojne publikacije

- Zgodovina ljubljanske mestne hiše s poročilom o delih in perspektivnim programom asanacije in rekonstrukcije.** Ljubljana, Kronika 1958, 127 str. (Skupaj z J. Černivcem, lastni prisppek: 1—119. Knjižnica Kronike 4.)
- 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega.** Ljubljana, Mestni arhiv 1959, 219 str. (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Poročila in pregledi gradiva 1.) — (S sodelavci.)
- Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije.** Ljubljana, SM 1961, 567 str.
- Arhivi. Od pisarne do zakladnice zgodovine.** Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije 1967, 56 str. (Skupaj z J. Zontarjem ml.)
- Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941.** Graz, Leykam 1968, 242 str. (Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien 21.)
- Arhivi v Sloveniji.** Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije 1970, 64 str. (Skupaj z J. Zontarjem ml.)
- Die Österreichische Zivilprozessordnung von 1895 und der Gebrauch der**

der slowenischen Sprache vor Gericht. Graz, Universität 1970, 24 str. (Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und vergleichende Rechtsgeschichte Graz 2.)

Nekaj pravnih spomenikov iz zgodovine jugoslovanskih narodov. Skripta. Ljubljana, Pravna fakulteta 1972, 56 str.

Arhivistika. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije 1973, 170 str. (Lastni prispevki, 1—31, 48—128, 148—167. Arhivski priročniki, zv. 2. Skupaj z J. Zontarjem ml.)

Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana, 1974, 114 str. (Odlomki izdani za študente 1. letnika Pravne fakultete, Ljubljana. Prepisano in razmnoženo tudi v Mariboru 1976.)

Poglavja iz pravne zgodovine (Skripta), Ljubljana 1977, 258 str.

Poglavja iz pravne zgodovine. Druga, predelana izdaja, Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1985, IV + 260 str. (skripta).

Wirtschaftsgeschichte und Rechtsgeschichte. — Der Grazer Beitrag zur Theorie (Kleine Arbeitsreihe zur Europäi-